

Received-Makale Geliş Tarihi 04.03.2025
Published-Yayınlanma Tarihi 31.05.2025
Volume-Cilt (Issue-Sayı), ss/pp 12 (119), 1092-1105

İnceleme Makalesi
10.5281/zenodo.15566607

Kinem Dilan Bazin

<https://orcid.org/0009-0008-6476-4698>
Milli Eğitim Bakanlığı, Van/ TÜRKİYE

Prof. Dr. Fethi Demir

<https://orcid.org/0000-0002-1855-0460>

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi/ Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Van/ TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/041jyjp61>

Türk Edebiyatının Küreselleşme ile İmtihanı

Turkish Literature's Test with Globalization

ÖZET

Küreselleşme hiç olmadığı kadar hızlı ve kapsamlı bir biçimde yaşamın her alanını etkiler hale gelmektedir. Özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren hızlanan bu süreç; ekonomik entegrasyonun yanı sıra kültürel etkileşimleri, siyasi ilişkileri ve çevresel meseleleri de içeren çok yönlü bir fenomene dönüşmektedir. Yaşadığımız çağın kaçınılmaz bir sonucu olan küreselleşme, genellikle ekonomik, politik ve sosyal-kültürel küreselleşme gibi alt başlıklar biçiminde tasnif edilmektedir. Dolayısıyla edebiyata yansımaları da kaçınılmaz bir olguya dönüşmektedir. Bu bağlamda küresel edebiyat diye niteleyebileceğimiz bir edebiyat alanı oluşmaktadır. Neticede tüm bunlar ulusal edebiyatlarının küreselleşmenin perspektifinden yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ulusal edebiyat kanonunun içinden çıkıp ondan kopan hatta ulus ötesi bir boyutu imleyen bu yeni edebiyat iklimi her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de tartışmalara neden olmaktadır. Bu noktada Türk edebiyatının küreselleşmeyle olan imtihanına yakından bakmak gerekli ve özgün bir çalışma alanı olarak belirlemektedir.

Türk edebiyatındaki küreselleşme girişimleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma çabalarına kadar götürülebilir. Bu girişimler, Tanzimat Dönemi'nden günümüze kadar uzanan süreçte Batı edebiyatıyla temasın, yeniliklerin ve uluslararası anlatı tekniklerinin Türk edebiyatında kendine yer bulmasıyla belirginleşmiştir. Tanzimat, Servet-i Fünun, Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Dönemi boyunca artarak devam eden modernleşme çabaları Türk edebiyatının dünya edebiyatı ile kurduğu ilişkiyi; dolayısıyla küresel boyuta geçme çabalarını hızlandırmıştır. Her dönemin kendi toplumsal koşulları ile estetik anlayışları Türk edebiyatında farklı farklı küresel açılımlar yaratmıştır. Bu açılımlarla birlikte küreselleşme, edebî üretimin yönelimlerini değiştirmiştir. Netice itibarıyla zamanın ruhunu temsil eden bir kavram olarak küreselleşmenin edebiyattaki serüvenini araştırmak, pek çok bilimsel, toplumsal ve kültürel veriyi açığa çıkaracaktır. Küresel edebiyatın artıları ve eksileriyle ne olduğunun irdelenmesi, ulus ötesi bir dönemin kapılarını aralayan edebiyatın aktüel bir panoramasını göstermesi bakımından da dikkat çekici olacaktır. Böylesi bir önerme bağlamında kaleme alınan bu makalede; küreselleşmenin Türk edebiyatındaki panoraması, *Tezat*, *Sinekli Bakkal*, *Şeytan Melek* ve *Komünist*, *Kafamda Bir Tuhaflık* ve *Kayıp Ağaçlar Adası* romanları bağlamında incelenmiştir. Bu eserler, Türk edebiyatının ulus ötesi bir alana açılma tarihinin kilometre taşlarını oluşturan oldukça önemli eserlerdir. Nitekim kimisi avangart kimisi de aktüel olan bu eserler, Türk edebiyatındaki küreselleşme çizgisini anlamamızı somutlayacak vesikalardır. Bunun için de bu eserler retrospektif bir yaklaşımla analiz edilmiş; küreselleşmenin Türk edebiyatındaki tezahürlerinin temel anlatı unsurları bağlamında somut bir panoraması sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dünya edebiyatı, küresel edebiyat, karşılaştırmalı edebiyat, ulusal edebiyat.

ABSTRACT

Globalization is increasingly affecting every aspect of life in an unprecedentedly rapid and comprehensive manner. Particularly since the late 20th century, this accelerating process has evolved into a multifaceted phenomenon that encompasses not only economic integration but also cultural interactions, political relations, and environmental issues. As an inevitable consequence of our era, globalization is typically categorized under subheadings such as economic, political, and socio-cultural globalization. Accordingly, its reflection in literature has also become an unavoidable reality. In this context, a literary field that can be described as global literature has emerged. Consequently, all of this necessitates a re-evaluation of national literatures from the perspective of globalization. This new literary climate, which breaks away from and transcends the national literary canon, has sparked debates in every country, including Turkey.

The efforts toward globalization in Turkish literature can be traced back to the Westernization attempts of the Ottoman Empire. These efforts became more pronounced over time through the interaction with Western literature, the adoption of innovations, and the incorporation of international narrative techniques into Turkish literary works—from the Tanzimat Period to the present day. The modernization initiatives that intensified throughout the Tanzimat, Servet-i Fünun, National Literature, and Republican periods accelerated Turkish literature's engagement with world literature and, consequently, its transition to a global dimension. Each period's unique social conditions and aesthetic perspectives have led to different forms of global openings within Turkish literature. In line with these developments, globalization has reshaped the orientations of literary production. Ultimately, investigating the journey of globalization in literature—as a concept that embodies the spirit of the age—will reveal numerous scientific, social, and cultural data. Analyzing what global literature entails, along with its advantages and disadvantages, will be especially noteworthy in presenting an up-to-date panorama of literature that paves the way for a transnational era. Within the framework of such a proposition, this article examines the panorama of globalization in Turkish literature through the novels *Tezat*, *Sinekli Bakkal*, *Şeytan Melek*, *Komünist*, *A Strangeness in My Mind*, and *The Island of Missing Trees*. These works represent significant milestones in Turkish literature's history of opening up to a transnational sphere. Whether avant-garde or contemporary, these novels serve as concrete documents that help us understand the trajectory of globalization in Turkish literature. To that end, the selected works have been analyzed through a retrospective approach, and an attempt has been made to offer a concrete panorama of the manifestations of globalization in Turkish literature in terms of fundamental narrative elements.

Keywords: World literature, global literature, comparative literature, national literature.

1. GİRİŞ

Küreselleşme kavramı en genel ifadeyle farklı ekonomiler, kültürler ve toplumlar arasında artan etkileşim ve bağımlılık sürecidir. Bu süreç; teknolojik imkânların, uluslararası iletişimin ve ulaşımın gelişmesiyle hızlanmış, bilginin, malların, hizmetlerin ve insanların dünya genelinde daha kolay hareket etmesine olanak tanımaktadır. Bu yönüyle yerel kültürlerin ve pratiklerin küresel düzeyde etkileşime girmesiyle birlikte dünya üzerindeki farklı yaşam şekillerinin kaynaşmasına ve dönüşmesine vesile olmaktadır. Yine de günümüzde baktığımızda küreselleşme kavramının üzerinde tam anlamıyla anlaşmaya varılan kavramlardan biri olmaktan uzak olduğunu görmekteyiz. Küreselleşme, çağımızın temel olguları ve eğilimleri hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmakta ve bu durum, kavramın tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle üzerinde ortak bir tanıma varılamamış ve gitgide çağın egemen bir söylemi haline gelen küreselleşmeyi başka bir şekilde tanımlayacak olursak dünyanın merkezinden en çeperine kadar bütün bir dünya ülkelerinin gelişen teknoloji, uluslararası örgütlerin varlığı ve işlevselliği, iletişim ağlarının yaygınlaşması, devletler arası sınırların giderek daha az belirleyici olması, bütün bir dünyayı ilgilendiren sorun ve konularda devletler arası uzlaşmacı yaklaşımın belirmesi sonucu ortaya çıkan ve politikadan ekonomiye kültürel konulardan sosyal meselelere kadar giderek artan etkileşimidir diye tanımlayabiliriz.

Yaşamın renkli paletinden alınan fırçalarla çizilen bir tablo, en kuytu köşelerinden beslenen bir kaynak ve insanın kelimeler yoluyla sürdürdüğü bir yolculuk diyebileceğimiz bir sanat olarak kişisel bir tanımını yapabileceğimiz edebiyat ise bu küreselleşme çağından nasibini alan alanlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüzyıllar boyunca dil aracılığıyla ulusal kültürlerin oluşumunda önemli bir rol oynayan edebiyat, günümüzde büyük ölçüde sınırları aşmanın ve küresel bir perspektife ulaşmanın anahtarı haline gelmiştir. Goethe'nin 19.yy.da ortaya attığı ulusların seçkin eserlerini bir araya getirme fikri yani "Dünya Edebiyatı" kavramı, onun düşündüğünden çok farklı ve ileri bir boyuta geçmiştir. Goethe'ye göre "Ulusal edebiyat artık anlamını yitirmiş bir terimdir; dünya edebiyatı çağı kapıdadır ve herkes onun yaklaşmasını hızlandırmak için elinden geleni yapmalıdır." (Kirsch, 2019: 8).

Günümüz küresel dünyasına baktığımızda Goethe'nin öngörüsünün çok daha hızlı bir biçimde gerçekleştiğini görebilmekteyiz. 20. yüzyıla beraber etkisini hissettirmeye başlayıp günümüzde varlığını çok daha fazla belli eden küresel edebiyat olarak adlandırdığımız bu kavramı sadece belirli bir coğrafi bölgeye ya da kültüre ait olmayıp uluslararası düzeyde okuyucuları etkileyen eserlerin toplamı olarak tanımlayabiliriz. Bu eserler toplamı olarak tanımladığımız küresel edebiyattan kastımız ise büyük oranda küresel romandır. Bu tür eserler genellikle kültürel farklılıklar, göç, kimlik karmaşası, salgın, küresel sorunlar gibi konuları ele almıştır. Aynı zamanda mekânları dağılmış, betimlemeleri az, yüzeysel, dinamik, imgelem içermeyen, kozmopolit kişilerden oluşan bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. En yerel olanın bile yukarıdan, tarafsız bir bakışla anlatıldığı bu edebiyat türü daha önceleri ulusların kendilerini inşa sürecine katkı sağlayan edebiyatın ulusal sınırlarının kalkmasına neden olmuştur. İçinde bulunduğumuz dönemde insanı her yönden kuşatan hız kavramının neticesinde dünyanın en ücra köşesindeki olayı bile saniyeler içerisinde öğrenip sindiren ve büyük bir hızla bir diğerine geçen insanlık, bu her yerden ve her şeyden haberi olma durumunun etkisiyle perspektifini genişletmiş ve dünyaya kendi doğduğu topraklardan değil de tüm sınırlardan azade daha yukarıdan bakma imkânı bulmuştur.

Her ne kadar edebiyatın ulusal bir kimliğin harcı olarak görülmesinden kaynaklı bakış açısından dolayı küresel bir edebiyatın varlığı kendine fazla bir taraftar çekemese de bugün baktığımızda teknolojik, ekonomik ve küresel anlamdaki birçok göstere küresel edebiyatın varlığının gittikçe daha da belirgin olacağını bize göstermektedir. Bu anlatılar bu kadar çoğalırken küresel edebiyatı olumlu ve olumsuz yönleriyle bir bütün olarak incelemek ve böylesine trend hale gelmiş aktüel bir alanın analizini yapmak ise bir zorunluluk haline gelmiştir. İşte bu göstergeleri doğru okuyabilmek, zamanın edebiyat ruh ve dünyasından ayrı düşmemek adına küresel edebiyat kavramının ne olduğu, küresel edebiyat ürünlerinde kurgu, anlatıcı, bakış açısı, zaman, mekân, dil ve anlatım özelliklerinin ne şekilde ve hangi türlerde karşımıza çıktığı, küresel edebiyattan kastımızın neden küresel roman olduğu, ülkemiz edebiyatında ne gibi yansımaları olduğu meselelerini konuşmak önemli bir mesele haline gelmektedir.

2. KÜRESEL EDEBİYAT

Küresel edebiyat; belirli bir coğrafyaya veya kültüre bağlı olmayan, uluslararası okuyucuları etkileyen eserler bütünüdür. Bu tür eserler, insanlığın ortak deneyimlerine odaklanırken aynı zamanda yerel olanı küresel bir bakışla bütün bir dünyaya da sunar. Küresel edebiyat; sınırları aşan hikâyelerin, karakterlerin ve temaların bir araya geldiği bir platformdur. "Küresel edebiyatla birlikte kanonik edebiyat, ulusal edebiyatlar yeniden sorgulanmaya başlanmış; postkolonyalizm, postmodernizm, transnasyonalizm, çok

kültürlülük gibi temel konuların yanında cinsiyet, kadın, tarih, kültür, inanç, çeviri, göç, göçmenlik, azınlık hakları gibi alt konular uluslararası, kültürler arası düzlemde ön plana çıkmıştır.” (Balcı, 2023: 214).

Küresel edebiyatın kökenleri, iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler ve küreselleşme süreciyle yakından ilişkilidir. İnsanlar artık sadece kendi kültürlerine ait hikâyelere değil, dünya çapında çeşitli hikâyelere erişebiliyorlar. Bu durum, yazarların ve okuyucuların sınırları aşarak daha geniş bir perspektif kazanmasını sağlamaktadır. Dünya artık kendi penceresinden kendi sokağını kendi sokağına anlatan bir süreci geride bırakırken dünyaya yepyeni bir perspektifle bakmaktadır. Daha önceleri nitelik peşinde olan edebiyat; küreselleşmesiyle birlikte nicelik sevdasına düşmüş, büyük ticarî yayınevlerinin kısılcasına girmiş, derin entelektüel birikimden hızlı ve yüzeysel okumaya, çeviri dilin kısıtlılığında kaynaklı olarak alegorikten dilden açık dile, soyut ve felsefi düşünceden de daha somut bir anlatıma geçmiştir.

Küresel edebiyat kavramının tarihsel kökenleri Johann Wolfgang von Goethe'nin "Weltliteratur" (Dünya Edebiyatı) kavramına dayanmaktadır. Goethe, 1827 yılında bir sohbet sırasında, edebiyatın ulusal sınırları aşarak tüm dünyayı kucaklayan bir olguya dönüşebileceğini dile getirdi. Ona göre, bir ulusun edebî eserleri yalnızca kendi milleti için değil, tüm insanlık için önem taşımaktadır. Goethe'nin bu öngörüsü, edebî eserlerin çeviriler aracılığıyla dünyanın farklı köşelerine ulaşabileceği fikrine dayanıyordu. Goethe'nin çağında çeviri etkinlikleri hız kazanmış, klasik Batı edebiyatı ile Doğu edebiyatı arasındaki etkileşim artmıştı. Böylelikle Goethe, bu kavramla bir diyalog ve kültürlerarası etkileşim çağrısı yapmış oldu. Goethe'nin ortaya attığı bu kavramla isteği, ulusal anlamda kendini ispat etmiş eserlerin toplamından oluşan bir evrensel edebiyat yaratmaktı. Ancak bu düşüncesi, Goethe'nin de düşüncesinin sınırlarını aşarak hiç tahayyül edemeyeceği bir hızla kendini aştı ve günümüzde küresel edebiyat olarak adlandırdığımız kavramı doğurdu.

Küresel edebiyata giden bu yolda 20. yüzyılın başlarından itibaren Goethe'nin dünya edebiyatı kavramı daha disiplinli bir çalışma alanı olan karşılaştırmalı edebiyat (comparative literature) şekline evrildi. 20. yüzyılın başlarında yaşanan siyasî olaylar, patlayan dünya savaşları; ülkeleri kendi arasında ciddi bir “En üstün benim.” yarışına soktu ve bu yarış edebiyata da yansıyor “En güçlü, en zengin edebiyat bende.” anlayışıyla ülkeler arasında edebiyatçı devşirmeye kadar gitti. 20. yüzyılın iki kutuplu dünyasında yaşanan bu rekabet döndü dolaştı ve karşılaştırmalı edebiyat kavramını doğurmuş oldu. “Karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları, her ne kadar ulusal edebiyatların diğer edebiyatlarla girdiği bir rekabetin sonucunda geliştirse de edebiyat; metinler arası, diller arası, tarihler arası, disiplinler arası okumanın zorunluluğunu ortaya çıkardı. Böylece edebiyat kamuoyu, dünyadaki edebiyatın iç içe örülmüş bir dinamizm taşıdığını keşfetti.” (Demir ve Uzunyol, 2024: 215). 20. yüzyıl boyunca Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi merkezlerde gelişen karşılaştırmalı edebiyat, kültürlerarası benzerlik ve farklılıkların edebiyat üzerindeki etkilerini araştırmaya odaklandı. Bu disiplin, dönemin sömürgeci bağlamından etkilenmiş olmakla birlikte zamanla Batı merkezli bakış açısından uzaklaşarak çokkültürlü bir bakışa yöneldi. Bu dönemde çevirinin edebî dolaşımdaki kritik rolü de öne çıktı; çeviri, sadece bir aracılık faaliyeti değil, aynı zamanda kültürlerin özünü yeniden inşa eden bir yaratıcılık şekli olarak ele alındı.

Küresel edebiyata giden son adım da özellikle 1970’li yıllardan itibaren dünyanın; teknolojik gelişmelerle, ülkeler arası artan iletişimle, dijital dönüşümle geldiği noktadadır. Özellikle Soğuk Savaş Dönemi sonrasında şekillenen göç dalgaları, bu süreci belirgin bir şekilde etkilemiştir. Politik baskılar, ekonomik sıkıntılar ve toplumsal ayrışmanın bir sonucu olarak kendi ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan pek çok yazar, kültürel ve edebî dünyaya yeni bir boyut kazandırmıştır.

Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte çok sayıda yazar, sınırları aşan bir varoluş deneyimi yaşamaya başlamıştır. Bu yazarlar, genellikle sürgün kimlikleriyle kendi köklerinden koparken yeni kültürlerle uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Örneğin Salman Rushdie, Nadine Gordimer, Milan Kundera gibi isimler sadece kendi ülkelerinin değil; aynı zamanda göç ettikleri coğrafyaların da sesi haline gelmiştir. Bu durum, edebiyatı ulusal sınırlardan kurtararak küresel bir kılıfın içine oturtmuştur.

Bu yazarların eserleri, bir yandan göçmenlik ve sürgünlük tecrübelerini yansıtırken diğer yandan kültürel çatışmaları, melez kimlikleri ve yerinden edilmişliğin travmasını dile getirmiştir. Örneğin, Rushdie'nin “*Geceyarısı Çocukları*” ve Kundera'nın “*Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*” gibi eserleri bireyin tarihsel ve toplumsal yapılar karşısındaki konumunu evrensel bir dil ile ele almıştır. Böylelikle bu eserler, sadece bir topluma ya da millete ait olmanın ötesine geçerek tüm insanlığa hitap eden bir anlam katmanı sunmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde göçmen yazarların küresel edebiyata etkisi, çeviri edebiyatının önemini de artırmıştır. Yazarların eserleri, farklı dillere çevrilerek farklı coğrafyalarda okuyucularla buluşmuş ve yerel temaları evrensel meselelerle buluşturan önemli bir diyalog aracı olmuştur.

Soğuk Savaş Dönemi sonrasında küresel edebiyatı şekillendiren bir diğer unsur, bireysel hikâyelerin küresel sorunlarla buluşması olmuştur. Yerel travmalar, savaşlar ve politik baskılar, eserlerde bireyin evrensel bir insan deneyimi olarak temsil edilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, göçmen yazarların eserleri kültürler arası empatiyi güçlendirerek okuyuculara farklı yaşam deneyimlerini anlamının kapısını açmıştır.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş'ın bitimiyle ortaya çıkan göç hareketleri, sadece yazarların yaşamını değil; küresel edebiyatın yapısını da köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu dönemde eser veren yazarlar, kendi hikâyelerini küresel bir çerçevede ele alarak edebiyatın ulusal sınırları aşan bir alan olarak yeniden tanımlanmasına katkı sağlamıştır. Küreselleşen dünyamızda bu gibi değişimler yaşanırken de küresel edebiyata en kolay adapte olan edebî tür olarak karşımıza roman çıkıyor. Peki, küreselleşme Goethe'nin "insanlığın evrensel mülkü" dediği şiir üzerinden değil de neden roman üzerinden geliyor? Çünkü roman, tarih boyunca insanın yaşadığı çağın ruhunu yakalayabilmesinin yoluyken, şiir insan ruhunun çağın ruhandan sakınıldığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani böylesi hızlanılan ve kültürler arası etkileşimin tavan yaptığı bir çağda çağın ruhunu yakalayabilen edebî tür, tarih boyunca içinde bulunduğu çağın özelliklerini yansıtan roman olmuştur. Sönmez bu konuda: "Edebiyat içinde roman, küreselleşen dünyaya en kolay adapte olan edebî tür olarak yoluna devam ediyor. Doğuşundan bu yana kesintisiz bir şekilde kendini geliştirmeyi, değişimleri içinde eritip büyümeyi başarıyor. Küresel çağımızda herkesin bu kadar acelesi varken bile roman gibi diğer türlere göre daha hacimli olan bir türün bu kadar popüler olması dikkat çekicidir. Romanın öne çıkması, modern hayatın insanlara yeterince boş zaman bırakmaması gerçeğiyle tuhaf bir biçimde çelişir. Roman, küreselleşen dünyada diğer edebî türleri hatta Goethe'nin "insanlığın evrensel mülkü" dediği şiiri bile yarışta egale etmiştir. Romanın tanımlanamayan sınırları, onun kendinden önceki her edebiyat türünü (şiiri, destanı, masalı vs.) hatta başka türleri (felsefeyi, psikanalizi, tarihi, sosyolojiyi vs.) içermeye gücünü pekiştiriyor. Metinlerarasılık, türlerarasılık ve başka olanaklar roman için elverişli ve onun esneyip genişlemesine imkân sağlayan araçlar haline gelebiliyor. Her tür anlatı ve söylem, bir kara deliğe benzetilecek roman tarafından çekilip yutulmakta. Dünyanın bütün söz üretimleri romanın içine doğru akarken roman da genişleşip coğrafi ve kültürel düzlemde bütün dünyaya yayılıyor (Sönmez, 2019: 25-26).

Tüm bunlara baktığımızda küresel edebiyattan kastımızın aslında neden küresel roman olduğu meselesi aydınlanmış oluyor. Bu noktada küresel roman meselesini açmak gerekirse roman, 17. yüzyıldan günümüze kadar uzanan bir geçmişe sahip ve doğası gereği küreselleşmeye açık bir edebî tür olarak karşımıza çıkar. Bu süre zarfında; ekonomik, toplumsal, felsefi ve sanatsal birçok değişimden etkilenmiştir. Her dönemde toplumsal değişimlerin yansımalarını içeren romanlar, farklı bakış açıları ve anlatım biçimleriyle okuyuculara zengin deneyimler sunmayı başarmıştır. Roman, bu değişimlerle birlikte hem bireysel hem de kolektif insan deneyimlerini evrensel bir çerçevede ele alma yeteneği kazanmıştır. Bu yönüyle, edebiyatın dinamik bir parçası olarak küresel bağlamda insanlığın çeşitli yönlerini anlamamıza katkı sağlamaktadır. Romanın bu dinamik yapısının sonucu olarak Kirsch'in de dediği gibi 21. yüzyılın romancısı, yerel deneyimini uluslararası ve hatta kozmik bir arka plan içine yerleştirerek okuruna vermek durumundadır (Kirsch, 2019: 011).

3. TÜRK EDEBİYATININ KÜRESELLEŞME İLE İMTİHANI

Türk edebiyatının küresel edebiyatla olan ilişkisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'yla kurduğu bağlardan itibaren yoğun bir etkileşim süreciyle gelişmiştir. Bu etkileşim; Tanzimat Dönemi'nden günümüze kadar uzanan geniş bir yelpazede Batı edebiyatıyla temasın, yeniliklerin ve uluslararası anlatı tekniklerinin Türk edebiyatında kendine yer bulmasıyla belirginleşmiştir. Geçmişten günümüze kadar olan Tanzimat, Servetifünun, Fecriati, Cumhuriyet Dönemi ve sonraki modernleşme süreci, Türk edebiyatının dünya edebiyatı ile kurduğu köklü ilişkiye katkı sağlayan dönüm noktaları olarak karşımıza çıkmıştır. Her dönemin kendi toplumsal koşulları, estetik anlayışları ve küresel edebiyatla etkileşimleri Türk edebiyatında farklı farklı açılımlar yaratmıştır.

1839 yılında gerçekleşen Tanzimat Fermanı'nın ilanı Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'ya açılma sürecinde yalnızca siyasî ve sosyal değil, aynı zamanda kültürel bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde, Osmanlı aydınları Batı medeniyetini yakından tanımaya başlamış, bunun bir yansıması olarak edebiyatta da Batı tarzı anlatı biçimleri ve temalar öne çıkmıştır. Tanzimat Fermanı ile başlayan Batılılaşma hareketleri, özellikle edebiyat alanında belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. Bu dönemde başlayan Batı'ya yöneliş, Osmanlı toplumunun modernleşme ihtiyacı ve Batı kültürüyle tanışma arzusuyla

şekillenmiştir. Öncelikle Fransız edebiyatı etkisiyle Türk edebiyatında tiyatro, roman, gazete, makale ve eleştiri gibi yeni türler görülmeye başlanmıştır. Tanzimat devri sanatçıları, halkı eğitmek ve toplumu bilinçlendirmek amacıyla bu yeni türlerde eserler kaleme almıştır. Bu yöneliş, Osmanlı edebiyatını köklü bir değişim sürecine sokmuş ve günümüz Türk edebiyatının temel taşlarını oluşturmuştur.

Tanzimat, Servetifünun ve Fecriati Dönemleri, Türk edebiyatında Batı'yla yoğun bir etkileşim sürecini başlatarak edebiyatın küreselleşmesine ilk defa kapı araladığı dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemler, Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açılma süreciyle birlikte, yerel edebiyatın dünya edebiyatıyla tanışması, etkileşim kurması ve küresel bir çizgiye yönelmesiyle karakterize edilmektedir. Tanzimat'tan Fecriati'ye kadar uzanan bu ilk süreç, Türk edebiyatının geleneksel yapıdan çıkarak dünya edebiyatı ile entegre olmaya çalıştığı önemli bir dönemi temsil eder. Tanzimat ile başlayan Batılılaşma hareketi, Servetifünun ve Fecriati dönemlerinde bireysel ve estetik arayışlarla zenginleşmiş ve Türk edebiyatının küresel edebiyata açılmasını sağlamıştır. Her ne kadar bu dönemlerdeki eserler yerel bir dilde ve kültürel kodlarla yazılmış olsa da evrensel temalar, Batılı anlatı teknikleri ve edebî akımların etkisi, Türk edebiyatının dünya ile daha çok temas kurmasına olanak tanımıştır. Bu üç dönem, Türk edebiyatının küreselleşme sürecinde köprü işlevi görmüş ve modern Türk edebiyatının temellerini atmıştır. Türk edebiyatında Batı'yla yoğun bir etkileşim sürecini başlatarak edebiyatın küreselleşmesine ilk defa kapı araladığı dönemleri süreç olarak tek tek inceleyecek olursak 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan Tanzimat Dönemi'nin Osmanlı'nın Batı medeniyetini tanıma çabasıyla birlikte edebiyatta da geniş bir değişim sürecini tetiklediğini görürüz. Tanzimat Dönemi, Batı'dan yapılan çeviriler ve Batılı temaların Türk edebiyatına eklenmesiyle Osmanlı edebiyatının küresel edebiyata ilk adımlarını attığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi aydınlar, Batı edebiyatının yapı ve fikirlerini Osmanlı toplumuna tanıtmak amacıyla yeni türler (roman, tiyatro, makale vb.) ve yeni ifade biçimleri getirmişlerdir. Örneğin Şinasi'nin "*Tercüme-i Manzume*" adlı çeviri eserleri, Batı'nın şiir anlayışını Osmanlı'ya tanıtırken, Namık Kemal'in tiyatro eserleri ve romanları ise özgürlük ve adalet gibi evrensel konularla dünya edebiyatına bir kapı açmıştır.

1896'da Rezaizade Mahmut Ekrem'in öncülüğünde başlayan Servetifünun Dönemi, Tanzimat edebiyatının toplumsal temalarından uzaklaşıp bireysel konulara yönelmiş ve "sanat için sanat" anlayışını benimsemiştir. Halit Ziya Uşaklıgil, Tevfik Fikret, Mehmet Rauf gibi Servetifünun yazarları, Fransız sembolizmi ve realizm gibi Batı edebiyatının önde gelen akımlarını Türk edebiyatına taşıyarak bu dönemi dünya edebiyatıyla daha fazla uyumlu hale getirmişlerdir. Örneğin bu dönemde Halit Ziya'nın "*Aşk-ı Memnu*" ve "*Mai ve Siyah*" gibi romanları, Batılı anlatı tekniklerini Osmanlı toplumuna adapte ederek Türk romanının dünya edebiyatındaki standartlara yaklaşmasına önemli bir katkı sunmuştur. Eser içerikleri konusunda da Servetifünun yazarları, dünya edebiyatında gündeme gelen bireyselleşme, içsel çatışmalar ve psikolojik çözümlenmeler gibi temaları ele alarak, Türk edebiyatını uluslararası edebiyata daha da yakınlaştırmıştır.

Tanzimat ve Servetifünun'un açtığı Batılılaşma yolunda ilerleyen Fecriati Dönemi ise "Sanat şahsi ve muhteremdir." ilkesini benimseyerek, edebiyatı bireysel bir ifade alanı olarak gören bir anlayışı savunmuş ve Batı'daki modern edebiyat akımlarını daha bilinçli bir şekilde Türk edebiyatına taşımıştır. Bu dönemin sanatçıları, Batı'da özellikle Fransız sembolizmi ve empresyonizmden etkilenmişlerdir. Örneğin bu dönemde Ahmet Haşim'in şiirlerinde doğrudan gözlenen sembolizm etkisi, bireyin iç dünyasını ve duygu hallerini yansıtan bir anlatım tarzına yönelmiştir. "*Merdiven*" ve "*O Belde*" gibi şiirlerinde Haşim, sembolik imgeler kullanarak bireyin ruh dünyasını evrensel bir boyutta işlemeye çalışmıştır. Bu da Fecriati'nin küresel edebiyata katkı sağlayan yönlerinden biri olmuştur. Yine Fecriati sanatçılarının, bireysel ve estetik temalara yönelmeleri de o dönemde dünya edebiyatında öne çıkan kişisel ve psikolojik temalarla paralellik göstermektedir. En nihayetinde topluluğun Batı'daki sanat ve edebiyat akımlarını, temalarını bu şekilde yakından takip etmesi; Türk edebiyatını küresel gelişmelerle uyumlu hale getirmeye yönelik bir çaba olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk edebiyatının küresel edebiyatla olan ilk dirsek temasları olan Tanzimat, Servetifünun ve Fecriati Dönemleri'nden sonra edebiyat tarihimize yepyeni bir sayfa daha açan Cumhuriyet Dönemi'nde ise Türk edebiyatının Batı edebiyatıyla olan ilişkisinin daha da derinleşmiş ve dünya edebiyatına açılma çabaları hız kazanmıştır. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başlayan bu yeni dönemde, toplumsal, kültürel ve siyasal alanda yaşanan köklü değişimler edebiyatın yönünü de belirlemiştir. Bu değişimlerin etkisiyle Türk edebiyatında gelenekselden moderne geçiş yaşanmış, yazarlar hem bireysel hem de toplumsal konuları işlerken Batı'nın edebiyat akımlarından ve anlatı tekniklerinden ilham almıştır. Cumhuriyet'in Batılılaşma ideali, sanat ve edebiyat alanında da kendini göstermiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarına baktığımızda Batılılaşma hareketlerinin hız kazandığını görürüz. Bu durum, edebiyatta Batılı

tarzda eserler verilmesine ön ayak olmuştur. Bu dönemin yazarları, roman, hikâye, şiir ve tiyatro gibi türlerde Batılı teknikleri benimseyerek evrensel temaları Türk kültürünün ve toplumunun gerçekliğiyle birleştirmeyi hedeflemiştir. Örneğin bu dönemde Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edib Adıvar, Peyami Safa gibi yazarlar, modern Türk toplumunu ve bireyin iç dünyasını konu alırken dünya edebiyatında popüler olan konuları ve teknikleri kullanmıştır. 1950'lerin başlarına geldiğimizde çok partili döneme geçişle birlikte toplumsal değişimlerin edebiyatı da etkisi altına aldığını görürüz. Bu dönemde toplumcu gerçekçi yazarlar köy romanları, işçi hayatı ve sınıf çatışmaları gibi konuları işlerken; yeni bir anlatım tarzıyla gelen bireysel ve toplumsal gerçekleri daha cesur bir şekilde ele almışlardır. Örneğin Yaşar Kemal, Orhan Kemal ve Kemal Tahir gibi yazarlar, Türkiye'nin kırsal yaşamını ve işçi sınıfını merkezine alan eserler vererek, küresel anlamda toplumsal gerçekçiliğin bir parçası olmuşlardır. Bu dönemde yazılan bazı toplumcu gerçekçi eserlerin sadece Türk edebiyatında değil, dünyada ses getirdiğini görmekteyiz. 1960'lı yıllara baktığımızda Türk edebiyatında bireyin iç dünyasını ve toplumsal yabancılaşmayı konu alan modernist eserlerin öne çıkmaya başladığını görürüz. Örneğin bu dönemde Yusuf Atılgan'ın "*Anayurt Oteli*" ve Bilge Karasu'nun "*Gece*" romanları, bireysel yalnızlık ve varoluşsal sorunları ele alan, yoğun psikolojik tahliller içeren eserler olarak Türk edebiyatına yeni bir boyut kazandırmıştır. Modernizmin etkisiyle yazarlar, bireyi toplumdan bağımsız bir varlık olarak ele almaya başlamış ve karakterlerin içsel çatışmalarını derinlemesine işlemeye yönelmiştir. Bu eserler, dünya edebiyatındaki modernist yazarlarla paralel bir şekilde, bireyin varoluş sorunlarına odaklanarak evrensel bir boyut kazanmıştır. 1970'ler ve sonrasında ise dünya edebiyatında yaygınlaşan postmodernizm, Türk edebiyatında da etkisini göstermiştir. Oğuz Atay'ın "*Tutunamayanlar*" romanı, postmodern Türk edebiyatının öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu eser, parçalı yapı, oyunbaz dil kullanımı ve toplumla uyumsuz karakterleriyle Türk romanında yenilikçi bir yaklaşım sunmuştur. Aynı zamanda, Türkiye'de bireyin modern toplumdaki konumunu sorgulayan bu tür eserler, evrensel anlamda postmodern romanın izlerini taşımıştır. İlerleyen yıllarda Latife Tekin, Hasan Ali Toptaş ve Orhan Pamuk gibi yazarlar da postmodernist teknikleri kullanarak eserler vermiş ve Türk edebiyatının dünya edebiyatındaki yerini pekiştirmiştir. Burada Orhan Pamuk'a artı bir parantez açmak gerekir çünkü Orhan Pamuk, 1980'lerden itibaren eserleriyle Türk edebiyatını uluslararası platformda tanınır hale getirmiştir. Pamuk'un romanları, Doğu-Batı çatışması, kimlik arayışı ve modernleşme gibi evrensel temaları işlemiş; Batılı anlatı tekniklerini Türk kültürüyle harmanlayarak dünya okuruna sunmuştur. "*Kara Kitap*", "*Benim Adım Kırmızı*" ve "*Kar*" gibi eserlerinde Pamuk, Türkiye'nin tarihsel ve kültürel yapısını küresel boyutta ele almış ve 2006'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanarak Türk edebiyatının dünya çapında tanınmasına katkıda bulunmuştur. Pamuk'un başarısı, Türk yazarlarına uluslararası düzeyde daha fazla tanınırlık kazandırmış ve Türk edebiyatının küresel edebiyatta daha fazla yer edinmesine yol açmıştır.

Küresel edebiyatın Türk edebiyatında izlediği tarihsel yolculuğu bu şekilde özetledikten sonra Türk edebiyatında küresel roman özellikleri taşıyan ilk örneklerden biri olarak İzzet Melih Devrim'in "*Tezat*" romanını kendimize örneklem olarak alabiliriz. Çünkü söz konusu roman, yazılan ilk halinde kendi devrinde ciddi bir cesaret örneği göstererek yabancı bir coğrafyada geçer. Bunun dışında ilk defa bir Türk subayını Rus bir kadın olan Miliça ile evlendirir. Romanın yazarı İzzet Melih, bu yaptıklarıyla bir nevi kendini ulusal bağlamdan çıkararak küresel bir dünyanın içine atan ilk yazarlardan olarak karşımıza çıkar.

1887 yılında doğan ve 2. Meşrutiyet döneminde verdiği eserlerle adını duyuran İzzet Melih Devrim, Fecriati topluluğunun önde gelen temsilcilerinden biridir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde doğan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında eser vermeye devam eden İzzet Melih Devrim; yaşadığı bu geçiş dönemini, toplumda gözlemlendiği değişimleri ve bireyin içsel çatışmalarını eserlerine yansıtmıştır. İzzet Melih Devrim'in 1905 yazında ilk olarak "*Maziye Rağmen*" adıyla yazdığı "*Tezat*" romanı, dönemin siyasî koşulları nedeniyle 3 seneden fazla yazarın neşredilemeyen evrakı arasında uyumuştur. Yazar, Meşrutiyet'in ilanı sonrası eserin ismini ve gelen tepkiler üzerine içeriğini değiştirerek eseri 1909-1911 yılları arasında "*Resimli Kitap*" mecmuasında tefrika etmiş ve sonrasında da 1915 yılında "*Tezat*" adıyla kitap hâlinde yayımlamıştır.

1915 yılında kitap olarak yayınlanan haliyle roman; Naşit adındaki genç bir Türk subayının, kendi kültüründen olan nişanlısı Behire ile Batum'a gittikten sonra orada kendisine âşık olduğu Miliça adındaki Rus kızı arasında yaşadığı kararsızlıklar etrafında gelişen bir aşk hikâyesi üzerine kurgulanmıştır. Ancak roman, basit bir aşk hikâyesiyle kalmaz. Roman, milliyetçilik ve dinî değerler gibi değerlendirmelerin yanı sıra dönemin sosyal ve kültürel koşullarına da ışık tutar. Yazar, bu dönüşümü Batı'ya yönelmiş bir Türk'ün başından geçenler aracılığıyla ele alarak modernleşme sürecinin birey üzerindeki etkilerini anlatır. Bu bakış açısıyla, toplumun Batılılaşmaya yönelik değişimlerini ve bu süreçte yaşanan bireysel çatışmaları gözler önüne serer. Bir tezi olan bu eser, bir Türk'ün karşılaştığı medeniyet farklılıkları ve aşkın yıkıcı

etkisi karşısında sarsılmasına rağmen, hiçbir zaman yenilmeyeceğini ve ulusal değerlerine bağlı kalacağını vurgular. Yazar, karakterin millî kimliğini koruma mücadelesini ön plana çıkararak, toplumun değişim sürecinde bile kendi özüne sahip çıkacağını savunur.

Yazarın 1915 yılında kitap olarak yayımladığı halinde bu şekilde bir kurguya sahip olan romanımızın, ilk hali olan 1905 yılında yazdığı “*Maziye Rağmen*” hikâyesinde ise içerik farklıdır. Romanın ilk yazılmış halinde Behire karakteri hiç yoktur ve Naşit, Rus kızı Miliça ile evlenmiştir. Yine romanın ilk hali olan “*Maziye Rağmen*” hikâyesinde Naşit’in Doğu’yu savunduğu, millî kimliğini savunduğu amcası veya Potyamkin ile olan münakaşaları yoktur. Edebiyatımızda daha önce olmayan bir şekilde Müslüman bir Türk’ü yabancı bir Rus kızı ile evlendiren ve romanı yabancı bir coğrafyada geçiren İzzet Melih, tüm bunlarla kendini ulusal bağlamdan uzaklaştırıp küresel bir dünyaya açmıştır. Bu açılım da her ne kadar devrinde tepkilere neden olup yazarın hikâyesini ulusal bir bağlama çekerek revize etmesine neden olsa da o adımlar bir kere atılmış ve edebiyatımızda küresel bir dünyaya adım atılmasının ilk belirtileri olmuştur. Peki, “*Maziye Rağmen*” iken “*Tezat*” romanı haline gelen söz konusu hikâyenin dönüşüm yolculuğunda başına neler gelmiştir?

İzzet Melih Devrim’in “*Tezat*” romanı, Türk edebiyatında küresel bir romanın ilk örneği olabilecek bir metindir. Ancak dönemin sosyal, kültürel ve ideolojik baskıları nedeniyle bu potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir. Romanın ilk hali olan “*Maziye Rağmen*”, kozmopolit bir bakış açısıyla bireyin aşkı ve özgürlüğü üzerinden ilerlerken daha sonra “*Tezat*” adıyla yayımlanan versiyonunda millî kimlik, geleneksel değerler ve kültürel aidiyet gibi konulara daha fazla vurgu yapılmıştır. Bu değişim, sadece romanın kurgusunda değil; aynı zamanda taşıdığı ideolojik mesajlarda da radikal bir dönüşüm yaratmıştır.

1905 yılında kaleme alınan “*Maziye Rağmen*”, Batılılaşma sürecinin birey üzerinde yarattığı etkileri cesur bir şekilde ele almış ve İstanbul’dan Batum’a uzanan, millî sınırların ötesine geçen bir aşk hikâyesi sunmuştur. Naşit’in Rus kızı Miliça ile evlenmesi ve bu ilişki üzerinden bireysel mutluluğun öncelikli hale gelmesi, dönemin geleneksel ve milliyetçi hassasiyetleriyle uyuşmamıştır. Romanın bu hali; evrensel değerler, kültürlerarası diyalog ve kozmopolitizme yönelik bir vurgu yaparken bu unsurlar Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında hâkim olan ideolojik havayla çelişmiştir.

Dönemin entelektüelleri tarafından gelen tepkiler, romanın yazarını bu metni yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır. Hüseyin Cahit ve Ahmet Samim gibi yazarlar; Rus kızı Miliça ile Türk subayı Naşit’in ilişkisini, millî kimliğin ve değerlerin zedelenmesi olarak değerlendirmiş, bir Türk subayının ecnebi bir kadınla evlenmesini toplumsal ahlâk ve kültürel bağlamda kabul edilemez bulmuşlardır. Örneğin Hüseyin Cahit, İzzet Melih’e göndermiş olduğu 17 Şubat 1906 tarihli mektubunda “...Tez’inizde kabul edemeyeceğim nokta başka: Ecnebi bir kadın ile izdivaç. Bunu taassubuma hamletmemek lütfunda bulunursunuz ümidindeyim. İtiraf edeyim ki yirmi yaşında bir genç iken, ecnebi bir kadınla izdivaç bence gaye-i emel idi. Kadınlığı onlarda görüyordum. Fakat tecrübe beni bu fikirden döndürdü. Asırlardan beri terâküm eden ayrılıkları din ve millet kayıtlarından âzâde fikir sahipleri istihfâf edebilirler. Lakin bu, akıl ve muhakeme vasıtasıyla hissiyatı icbâr demektir. Buhran-ı hissiyat ‘akl’ı iskât ettiği zaman aradaki uçurum kemal-i dehşetle hiss olunur. İki ruhun kaynaşması için aynı esastan inbiâs lazımdır. Terbiye-i fikriye ileride, asırlardan sonra, bu mucizeyi gösterebilecektir. Fakat şimdilik dostlarıma ben böyle izdivaçları tavsiye edemem.” (Kul, 2016: 15) gibi ifadelerde bulunmuştur. Yine devrin gazeteci/yazarlarından Ahmet Samim ise İzzet Melih’e yazdığı mektupta “‘Kozmopolitizm’ ilk ‘tez’iniz: Medeniyetin asil bir gayesi... Miliça’nın irâe ettiği vazâif-i vataniyeyi Naşit muhabbetiyle mukayese etmiyor. Faraza çocuklarının terbiyesi; bunlar da düşünülür müydü? Teemmüle layık mıydı? Bunlar ne ibtidâî düşüncelerdi ya Rabbi! Hep o edvâr-ı zulmetin bakayâ-yı vahşeti... Çocukları Rus, Fransız, İspanyol, ne olursa olsun Miliça’ya mâlik olmamak mahrumiyetine feda edemezdi. Vüs’at ve ulviyetine rağmen bu fikirlere vatan sevgilerinin feda edilmesini tecvîz edemem. Zavallı ninemiz henüz bu kadar marîz ve muhtac-ı tedavi iken onu yalnız bırakmayalım. Genç ve kavî çocuklar böyle fena şarkılar dinlemek için ondan ayrılmasın. İstiyoruz ki Naşit gibi çocuğuna bakarken ‘Bu oldukça biz karanlıkta kalmayız.’ diyen babalar, beşiklerin kenarında bu yalancı ninnileri söylemesin.” (Kul, 2016: 15-16) gibi tavsiyeler vermiştir. Sonuç olarak gelen bu tepkiler dolayısıyla “*Maziye Rağmen*” hikâyesinin revize edilerek 1915 yılında yayımlanmış hali olan “*Tezat*”, bu eleştirilerin gölgesinde şekillenmiştir. Romanın ikinci halinde, Naşit ile Miliça arasındaki ilişki bir çıkmaza sürüklenmiş; Naşit, millî değerlerine sadık kalmayı tercih ederek Behire’ye dönmüştür. Bu değişim, romanın merkezine bireysel arzular yerine kolektif kimlik ve ahlâk anlayışını yerleştirmiştir. Naşit’in, millî kimliğini koruma uğruna Miliça’ya olan aşkıdan vazgeçmesi bir yandan Batılılaşma sürecinin birey üzerindeki etkilerini eleştirirken diğer yandan dönemin ulusalcı söylemine hizmet etmiştir.

İzzet Melih; romanının bu dönüşümüyle, bireyin modernleşme sürecinde karşılaştığı kültürel çatışmaları ve aidiyet krizlerini derinlemesine işlemiştir. Ancak bu değişim, eserin evrensel bir hikâye sunma iddiasını büyük ölçüde sınırlamış ve küresel bir roman olma potansiyelini zayıflatmıştır. “*Maziye Rağmen*”, küresel edebiyatın birey ve kültürlerarası ilişkilere odaklanan anlatılarına bir örnek olabileceken “*Tezat*”, yerel değerlerin öncelendiği ve bireysel arzuların bu değerler uğruna feda edildiği bir eser olarak Türk edebiyatındaki yerini almıştır. Bu dönüşüm, Türk edebiyatında modernleşme sürecinin sancılı etkilerini ve birey üzerindeki baskılarını gözler önüne sermesi bakımından son derece anlamlıdır. Ancak aynı zamanda, küresel bir bakış açısının yerel tepkiler karşısında nasıl şekillendiğini ve sınırlandırıldığını da ortaya koymaktadır. “*Tezat*”, bu bağlamda yalnızca bir roman olarak değil; aynı zamanda bir dönemin zihniyet yapısını edebiyata yansıtan bir ayna olarak da karşımıza çıkmıştır.

Sonuç olarak “*Tezat*” romanı gerek devrinde İstanbul’dan Batum’a uzanan bir aşk hikâyesi sunarak gerek kozmopolit bir karakter dünyası barındırarak gerekse de Batılı ve Doğulu değerler arasında bocalayan karakterler işleyerek küresel roman mantığına uygun bir yapı sergilemektedir. Devrine göre cesur bir hikâye işleyen yazar, romanın ilk haliyle küresel romanın mantığına uygun bir eser meydana getirmiş ancak her değişimin sancılı olması gibi bu yenilik de tepkilerle karşılaşınca küresel bir bakışın ilk tezahürleri olan söz konusu hikâye, revize edilerek sınırlandırılmıştır. İşte hikâyenin başından geçen bu olaylar ve küresel romanın ilk tezahürlerinin çektiği tepkiler bakımından “*Tezat*” romanı, Türk edebiyatındaki küresel roman yolculuğumuzda iyi bir ilk durak olacaktır.

Türk edebiyatındaki küresel roman yolculuğumuzda “*Tezat*”ın kitap olarak yayımlanmasından 20 sene sonra karşımıza Halide Edib tarafından 1935’te Londra’da “*The Clown and His Daughter*” yani “*Soytarının Kızı*” adıyla yayımlanan romanı çıkar. Bu roman, edebiyatımızın küreselleşmeye açılma yolunda “*Tezat*”ın yaşadığı sancılıları yaşamaz, geri adım atılıp dönüşmek zorunda kalmaz.

Roman; Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemindeki toplumsal, kültürel ve siyasi dönüşümleri Rabia ve Peregrini karakterleri üzerinden ele alırken insan doğasına, ahlaka ve kimlik arayışına dair küresel nitelikteki soruları da tartışmaya açmaktadır. Bu yönüyle “*Sinekli Bakkal*” yalnızca Türk toplumuna özgü bir değişim hikâyesi anlatmakla kalmamakta aynı zamanda küresel edebiyatın ortak meselelerine katkıda bulunmaktadır. Romanı incelediğimizde romanın merkezinde, farklı değerler ve yaşam tarzları arasında kalan bireylerin kimlik arayışlarının ve toplumsal dönüşümler karşısındaki duruşlarının yer aldığını görmekteyiz. Örneğin romanın başkişilerinden olan Rabia karakteri, geleneksel Osmanlı değerlerini temsil ederken roman boyunca Batılılaşma sürecindeki toplumun farklı yüzleriyle karşılaşmaktadır. Bunun yanında babasının tiyatrocü kimliği ve çevresindeki karakterlerin modernleşme ile gelenek arasında gidip gelen hayatları ise bireyin toplumsal dönüşüm sürecindeki çatışmalarını gözler önüne sermektedir. Bu; yalnızca Osmanlı toplumuna özgü bir mesele değil, aynı zamanda modernleşme sürecindeki her toplumun yaşadığı evrensel bir gerilimdir. Roman, Batılılaşmayı yalnızca bir toplumsal değişim süreci olarak değil, bireylerin iç dünyalarında ve ilişkilerinde de derin izler bırakan bir dönüşüm olarak ele almaktadır. Böylece eser, Batı’nın modern değerleriyle Doğu’nun geleneksel yaşam biçimi arasında sıkışan bireylerin hikâyesi üzerinden küresel edebiyatın Doğu-Batı temalı eserleriyle paralellik kurmaktadır. Romanın arka planında yer alan Batılı anlatı teknikleri, karakter tahlilleri ve olay örgüsündeki dramatik unsurlar ise Halide Edib’in küresel edebiyatla olan etkileşimini açıkça ortaya koymaktadır. Rabia’nın sanatsal ve entelektüel gelişimi, insan ruhunun özgürlüğe olan özlemini işlerken aynı zamanda toplumun birey üzerindeki baskısını tartışır. Bu, özellikle 20. yüzyılın başlarında küresel edebiyatın birey-toplum ilişkisine dair işlediği temalarla örtüşmektedir.

Sonuç olarak “Yazar, bu romanda Türk-Osmanlı ile Batı kültür ve medeniyeti arasında mukayeseler yapmış ve asırlardır mücadele eden unsurların bir araya gelebileceğini göstermek istemiştir. Doğu ve Batı’ya mensup iki insanın evlenmesiyle roman bu iki dünyanın birleşebileceğini ortaya koymasından önemli bulunmuştur.” (Türk Diyanet Vakfı, 2009: 248-249). “*Sinekli Bakkal*” romanı; yazarının hayatının küresel yaşayışa uygunluğu, Doğu ve Batı’yı temsil eden kozmopolit karakter dünyası, Müslüman bir kadın ile gayrimüslim bir erkeği evlendirmesi ve ortak paydalarda birleştirmeye çalışmasıyla küresel romanın özelliklerine uygun bir yapı sergilemektedir. Bu durum da Türk edebiyatındaki küresel roman yolculuğumuzda 2. örneğimiz olarak “*Sinekli Bakkal*”ı seçmemize neden olmuştur.

Türk edebiyatındaki küresel roman örnekleri arayışımızda yıl 2011’i gösterirken karşımıza bir roman daha çıkmaktadır: “*Şeytan, Melek ve Komünist*”. Roman “Göremediğimiz güzel günlerin habercisi Nâzım Hikmet’e (Gürsel, 2011: 7) cümlesiyle Nazım Hikmet’e adanmıştır. Romanın ismi olan “*Şeytan, Melek ve Komünist*”teki Melek ve Şeytan, bu raporları tutan Ali Albayrak’ın kod adlarıdır. Komünist ise Nazım Hikmet’in ta kendisidir. Sanatın özünde evrensellik olduğunu düşünen Nedim Gürsel’in “*Şeytan, Melek ve*

Komünist” adını taşıyan tarihî/politik bu romanında bütün bir dünya okuruna seslenme isteğini romanın kurgu, dil ve anlatım, zaman, mekân gibi öğelerinde bulmak mümkündür.

Türkiye’de doğup büyüyen ve sonrasında yaşamına Fransa’da devam eden yaşamı ile edebî hayatı arasındaki ilişkiyi incelediğimizde Nedim Gürsel’in birden çok ülkede geçen kişisel yaşamının onun edebî eserlerine derinlemesine nüfuz eden temaların kaynağı olduğunu görürüz. Özellikle sürgün, kimlik arayışı, Doğu-Batı karşıtlığı ve bireyin tarihsel olaylar karşısındaki konumu gibi temalar, yazarın hayatındaki önemli dönüm noktalarıyla doğrudan ilişkili ve eserlerinde kişisel deneyimlerinden yola çıkarak evrensel temaları işleme ise onun edebî gücünü ve kalıcılığını artıran bir unsur olmuştur. Gürsel’in “*Şeytan, Melek ve Komünist*” romanını küresel romanlarda mekân olarak değerlendirdiğimizde mekânlar romanda bireylerin içsel çatışmalarını, tarihsel bağlamları ve ideolojik mücadeleleri derinleştiren önemli bir işlev görür. Roman; Berlin, Moskova ve Türkiye gibi farklı coğrafi bağlamlarda geçerken küresel romanların mekân özelliklerini yansıtan çok katmanlı bir yapı sunar. Gürsel, mekânları yalnızca fiziksel yerler olarak değil, aynı zamanda ideolojilerin ve bireylerin kimlik arayışlarının sahnesi olarak kurgular. Roman Doğu ve Batı arasında sürekli bir gerilim yaşanan bir dönemde geçer. Bu gerilim hem coğrafi hem de ideolojik düzlemde ele alınır. Nazım Hikmet’in hayatına yapılan göndermelerle komünist bir Doğu idealine duyulan bağlılık anlatılırken Batı’nın modernizmi ve kapitalizmi eleştirilir. Roman, bu iki dünya arasında sıkışan bireylerin içsel çatışmalarını aktarırken, küreselleşmenin kültürel ve politik etkilerini tartışır. Bu bağlamda, Berlin, Türkiye ve Moskova gibi şehirler sadece fiziksel mekânlar olarak değil, aynı zamanda ideolojik bir çatışmanın sahnesi olarak da kullanılır. Gürsel, romanda söz konusu şehirleri birer küresel sembol haline getirerek bireylerin bu büyük çatışma içerisindeki yalnızlığını vurgular. Özellikle komünist ideoloji üzerinden yapılan tartışmalar, bir ideolojinin ulusal ve küresel düzeydeki etkilerini sorgular. Roman; yalnızca Türkiye’nin yakın tarihindeki politik olayları değil, aynı zamanda bu olayların bireysel kimlikler ve toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini de ele alır. Gürsel romanda; ideolojileri, tarihsel travmaları ve bireyin içsel yolculuğunu evrensel bir bağlama yerleştirerek okura küresel bir bakış açısı sunar. Roman, Nazım Hikmet gibi bir figürü ve onun temsil ettiği ideolojiyi ele alırken bireysel ve toplumsal belleğin kesişim noktalarını sorgular. Komünizm, yalnızca bir ideoloji olarak değil, aynı zamanda bireylerin hayatını şekillendiren bir güç olarak sunulur. Gürsel, bu tarihsel temayı bireylerin gözünden işler ve ideolojilerin küresel ölçekteki etkilerini anlatır. Romanın Berlin Duvarı, Soğuk Savaş ve Nazım Hikmet’in sürgün yılları gibi unsurlara yer vermesi, bir dönemin küresel politik yapısını anlatması açısından önemlidir. Gürsel, bu unsurlar aracılığıyla hem bireysel hikâyeleri hem de ideolojik mücadelelerin uluslararası etkilerini bir araya getirir.

Romanı karakterleri yönünden değerlendirirsek Gürsel’in bireylerin ideolojilerle olan ilişkilerini, içsel çatışmalarını ve küresel sistem içerisindeki konumlarını detaylı bir şekilde işleyerek küresel romanın çok katmanlı karakter yapısını yansıttığını görürüz. Örneğin romanın ana karakterlerinden biri olan Ali Albayrak, komünist ideolojiye olan bağlılığı ve bu bağlılığın hayatında yarattığı ahlakî çatışmalarla dikkat çeker. Ali, küresel roman karakterlerinin bir prototipi olarak görülebilir; çünkü onun hikâyesi, bireysel kimlik arayışını ideolojik bir bağlama oturtur. Ali’nin komünizme olan inancı, sadece Türkiye’deki toplumsal ve politik mücadelelere değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği’nin küresel etkisine de bağlanır. Onun ideolojiye olan bağlılığı, bireysel ahlak ve sorumlulukla sürekli bir çatışma içindedir. Bu, küresel roman karakterlerinin sıklıkla içinde bulunduğu bir ikilemi yansıtır: bireyin kendi inançları ile toplumsal sistemlerin baskısı arasında sıkışıp kalması. Böylelikle Ali’nin içsel çatışmaları, küresel düzeyde evrensel insanlık durumunu simgeler hale gelir. Romanın en dikkat çekici figürlerinden biri olan “Şeytan”, Ali’nin ideolojik ve ahlakî hesaplaşmalarının somut bir yansımasıdır. Şeytan, küresel romanlarda sıkça görülen metaforik karakterlerin bir örneğidir. Bu tür karakterler, bireyin içsel dünyasındaki karmaşıklığı ve büyük sistemlerle olan çatışmasını temsil eder. Şeytan, Ali’nin içindeki kuşkuları, korkuları ve ideolojinin getirdiği etik problemleri açığa çıkarır. Gürsel, bu karakter aracılığıyla komünist ideolojinin birey üzerindeki baskısını ve bu ideolojinin bireyin içsel huzurunu nasıl bozduğunu gösterir. Böylelikle Şeytan, Ali için bir vicdan muhasebesi yapma aracı olduğu kadar bireyin büyük ideolojiler karşısındaki çaresizliğinin bir sembolü olarak karşımıza çıkar. Melek karakteri, romanın ahlakî eksenini oluşturur. Melek, masumiyetin ve insan doğasındaki iyiliğin temsilcisi olarak Ali’nin karanlık ve karmaşık dünyasıyla tezat oluşturur. Gürsel, Melek karakteri ile bireylerin ideolojiler karşısında insanî yönlerini kaybetmemeleri gerektiğini vurgular. Melek, Ali’nin vicdanını ve ideolojik sorgulamalarını tetikleyen bir figürdür. Aynı zamanda küresel roman karakterlerinin çoğunlukla taşıdığı insani değerlerin sembolü olarak öne çıkar. Böylelikle Melek’in varlığı, bireyin toplumsal sistemler karşısında sahip olduğu ahlakî sorumluluğu hatırlatır. Romanın diğer bir karakteri olarak karşımıza çıkan Nazım Hikmet, romanın tarihsel bağlamını ve küresel boyutunu güçlendiren önemli bir karakterdir. Nazım; yalnızca Türkiye’nin değil, aynı zamanda dünya edebiyatının ve komünist hareketin de bir simgesidir. Nazım Hikmet’in sürgün yılları ve

ideolojik mücadelesi, onun evrensel bir figür olarak kabul edilmesine yol açar. Gürsel'in romanında Nazım, bireysel hikâyesiyle küresel politik mücadeleler arasında bir köprü kurar. Bu özellik, küresel romanların tarihsel figürleri kullanma eğilimiyle uyumludur. Nazım'ın hikâyesi, Ali'nin bireysel çatışmalarıyla paralel bir çizgide ilerler ve küresel bir bağlamda insanlık trajedisini yansıtır. Gürsel; bu karakter aracılığıyla, bireylerin tarihsel olaylar karşısındaki duruşunu ve ideolojik bağlılıkların insanî maliyetlerini incelemiştir.

Sonuç olarak “*Şeytan, Melek ve Komünist*” romanı gösterdiği tüm bu özelliklerle küresel roman mantığına uygun bir yapı sergilemekte ve kendisini küresel roman örneği olarak incelememize fırsat sunmaktadır.

Türk edebiyatındaki küresel roman örnekleri arasından seçim yaparken karşımıza küresel yazar veya küresel roman dendiğinde akıllara gelmesi gereken olmazsa olmaz bir yazarımız karşımıza çıkmaktadır: Orhan Pamuk.

Dünyaca ünlü yazarımız Orhan Pamuk'un romanlarında kimlik arayışı, bireyin toplumsal yapılarla mücadelesi, dünyanın genelini ilgilendiren salgın, göç ve kültürel melezlik gibi evrensel temalar dikkat çekmektedir. 2006 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülen Pamuk'un eserleri günümüzde 60'tan fazla dile çevrilmekte ve yazını, kültürel sınırları aşarak evrensel temaları yerel dokularla buluşturmaktadır. Bu durum da onu yalnızca bir Türk yazarı değil, küresel bir edebiyat figürü haline getirmektedir. Orhan Pamuk, romanlarında kültürel kimlikleri tek bir çerçevede tanımlamaktan uzak durmayı tercih eden bir yazardır. Doğu ve Batı arasındaki etkileşimleri derinlemesine inceleyen Pamuk, kendisini bu iki kutuptan birine ait hissetmek yerine, her iki kültürün de birikimlerinden beslenen çok yönlü bir yaklaşım benimsemektedir. Pamuk'un bu küresel damarını temsil eden romanlarından biri de “*Kafamda Bir Tuhaflık*” adlı romanıdır.

Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandıktan sonra sadece Türk edebiyatının değil, dünya edebiyatının da önemli yazarlarından biri haline gelen Pamuk'un 2014 yılında yayımladığı “*Kafamda Bir Tuhaflık*” adlı romanı, Pamuk'un geçmişteki eserlerine kıyasla daha çok bireysel ve toplumsal kimlik, aidiyet, modernleşme, yabancılaşma ve İstanbul'un kültürel yapısı gibi temalar etrafında gelişirken küresel roman anlayışı çerçevesinde de ilgi çekici bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küresel romanlar, genellikle bireysel hikâyeler üzerinden evrensel temaları işlemekte; kültürler, toplumlar ve ideolojiler arasındaki ilişkileri sorgulamakta ve bu bağlamda insanlık durumunu tartışmaktadırlar. Bu tür romanlarda kültürel çeşitlilik ve yerel unsurlar evrensel bir perspektifle ele alınmaktadır. Pamuk da “*Kafamda Bir Tuhaflık*” adlı romanında bu özelliklerin tamamını usta bir şekilde kullanır. Romanın merkezinde, Mevlut Karataş adında bir boza satıcısının 40 yılı aşkın sürede yaşadıkları yer alır. Romanda anlatılan Mevlut'un hikâyesi, sadece bireysel bir yaşam öyküsü değil; aynı zamanda Türkiye'nin kırdan kente göç sürecinin ve modernleşmenin yarattığı toplumsal dönüşümlerin bir özeti gibidir. Mevlut, Orta Anadolu'daki yoksul bir köyden İstanbul'a gelen bir göçmen olarak hem bireysel kimliğini hem de toplumsal aidiyetini sorgulamak zorunda kalır. Köyde büyümüş bir birey olarak şehir hayatına uyum sağlamaya çalışırken geleneksel değerlerini koruma çabası ile modern dünyanın talepleri arasında sıkışır. Bu sıkışma, yalnızca Mevlut'un değil, 20. yüzyılın ikinci yarısında hızla şehirleşen Türkiye toplumunun ortak bir deneyimidir. Göç olgusu, Mevlut'un hayatında somut bir olay olarak karşımıza çıksa da küresel bir bağlamda dünya genelinde yaşanan bir durumdur. Pamuk; Mevlut'un hikâyesi aracılığıyla milyonlarca insanın kırsal kesimden büyük şehirlere göç ederken yaşadığı kimlik bunalımlarını, toplumsal değişimlerin bireyler üzerindeki etkilerini ve modernleşmenin getirdiği karmaşık duygusal süreçleri evrensel bir dille anlatır. Mevlut'un kimlik arayışı, onun içsel dünyası ile şehrin dış dünyası arasındaki çatışmada kendini gösterir. Köyden getirdiği geleneksel değerler ve alışkanlıklar, İstanbul'un modernleşen yapısıyla uyumsuzluklar yaratır. Mevlut; hayatını geleneksel bir meslek olan boza satıcılığı yaparak kazanmaya çalışırken mesleği ve temsil ettiği değerler, modernleşen şehirde bir nostalji nesnesine dönüşür. Bu dönüşüm, sadece Türkiye'ye özgü bir durum değil; dünyanın birçok yerinde, kırsal geçmişleri olan bireylerin modern şehirlerde karşılaştığı ortak bir gerçektir. Pamuk; Mevlut'un bireysel hikâyesi üzerinden birey-toplum ilişkisini, yerel değerlerle küresel modernleşme dinamikleri arasındaki gerilimi inceler. İstanbul, romanda Mevlut'un kimlik arayışının bir metaforu haline gelir. Şehir, bir yandan modernleşirken, diğer yandan geleneksel değerleriyle bağlarını kaybetmektedir. Bu, yalnızca İstanbul'a özgü bir durum değil, dünya genelinde modernleşme ve küreselleşme etkisi altındaki birçok büyük şehrin ortak hikâyesidir. Mevlut, modernleşen İstanbul'un sokaklarında adeta bir yabancı gibi dolaşırken şehrin geçmişini ve dönüşümünü de yakından izler. Bu yabancılaşma duygusu, şehirleşmenin küresel bir sonucudur ve bireylerin toplumsal yapılar içinde kimliklerini nasıl kaybettiğini ya da yeniden inşa ettiğini ortaya koyar. Göç, aidiyet ve kimlik temaları, Mevlut'un yaşamında çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Köydeki ailesi,

şehirdeki arkadaşları ve sokaklardaki müşterileri arasında bir denge kurmaya çalışan Mevlut; şehir hayatına adapte olurken sürekli bir “tuhaflik” hissi yaşar. Bu “tuhaflik”, hem bireysel bir iç çatışma hem de köklerinden kopmuş bir bireyin modern dünyada yaşadığı aidiyet sorununu ifade eder. Mevlut’un kafasındaki bu tuhaflik, geleneksel değerlerin modernleşme karşısında nasıl erozyona uğradığını ve bireylerin bu süreçte nasıl yalnızlaştığını temsil eder. Böylelikle Orhan Pamuk; dünya genelinde kırsaldan büyük şehirlere göç eden bireylerin yaşadığı uyum sorunları, toplumsal değerler ve modernleşme arasındaki bu çatışmayı küresel bir mesele haline getirir.

Romanın mekânlarını küresel romanların mekân algısına uygunluğu olarak incelediğimizde yazarın bireysel bir hikâyeyi modernleşen İstanbul’un dönüşüm süreciyle ilişkilendirerek mekânı bir karakter gibi ele aldığını görürüz. Romanda mekânlar yalnızca birer fiziksel alan olarak değil, aynı zamanda bireylerin kimlik arayışlarını, toplumsal çatışmaları ve modernleşme sürecinin etkilerini yansıtan birer simge olarak işlev görür. İstanbul, Mevlut Karataş’ın hikâyesinde geçmişin nostaljisi ile modernleşmenin getirdiği karmaşa arasında sıkışmış bir dünya olarak karşımıza çıkar. Pamuk, İstanbul’un sokaklarını, mahallelerini ve meydanlarını, bireylerin ve toplumun dönüşüm sürecinin bir yansıması olarak tasvir eder. İstanbul, romanda hem yerel hem de küresel bir mekân olarak işlev görür. Şehrin geleneksel dokusu, kentsel dönüşüm projeleriyle yer değiştirirken bu süreç bireylerin kimlik ve aidiyet hislerini derinden etkiler. Pamuk; İstanbul’u, modernleşme ve küreselleşme gibi evrensel süreçlerin bireyler üzerindeki etkilerini anlamak için bir mikrokozmos olarak kullanır.

Bunun dışında küresel romancının bütün bir dünya okuruna seslenme isteğini ise romandaki şu kısımda görebilmekteyiz:

Bu noktada hikâyemizin tam anlaşılması için, önce bozanın ne olduğunu bilmeyen dünya okurlarına ve onu önümüzdeki otuz yılda ne yazık ki unutacağını tahmin ettiğim gelecek kuşak Türk okurlarına, bu içeceğin darının mayalanmasıyla yapılan, ağır kıvamlı, hoş kokulu, koyu sarımsı, hafifçe alkollü geleneksel bir Asya içeceği olduğunu hemen söyleyeyim ki, zaten tuhaf olaylarla dolu hikâyemiz büsbütün tuhaf sanılmasın (Pamuk, 2019: 27).

Yazar roman boyunca ara ara bu şekilde okuyucuya direkt seslenerek kurgu ile gerçek arasındaki perdeyi belirginleştirir.

Türk edebiyatındaki küresel roman örneği olarak inceleyeceğimiz son romanımız da günümüze yakın bir tarihte yayımlanan “*Kayıp Ağaçlar Adası*” romanı olacaktır. Yazarımızın son romanlarından olan “*Kayıp Ağaçlar Adası*” ilk olarak 2021 yılında İngiltere’de İngilizce olarak “*The Island of Missing Trees*” adıyla yayımlanmıştır. 2023 yılında ise “*Kayıp Ağaçlar Adası*” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir. Roman küresel edebiyatın en önemli temalarından olan bir göç hikâyesidir.

Romanı elimize aldığımızda henüz ilk sayfalarında karşımıza çıkan “Şili ormanını tanımayan, bu dünyayı da tanımıyor demektir. İşte bu dünyadan, bu sessizlikten çıktım yola ben... Dünya için şarkılar söylemeye” (Şafak, 2023: 13) epigrafi bütün bir dünyayı okur olarak kabul etme durumu açısından önemli bir kısımdır. Daha sonra gelen “Dünyanın her yerindeki kökünden koparılmış, yeniden köklenmiş, köksüz göçmen ve sürgünlere ve anılarımıza kök salmış, geride bıraktığımız ağaçlara...” (Şafak, 2023: 15) ithafı ise küresel edebiyatın göç, köksüzlük, kimlik sorunu gibi konularına gönderme yapması açısından önemlidir.

Elif Şafak’ın “*Kayıp Ağaçlar Adası*” romanı, anlatım teknikleri ile küresel romana özgü pek çok özellik barındırır. Roman, birden fazla anlatıcı perspektifiyle çok katmanlı bir anlatı kurar. Hikâye hem insanların hem de doğanın (incir ağacı) bakış açısından anlatılır. Bu çoklu bakış açıları, küresel romanın temel bir özelliği olan kapsayıcı ve çoğulcu bir anlatı tarzını temsil eder. Aynı olaylara farklı karakterlerin gözüyle bakılması, bireysel ve toplumsal gerilimlerin daha derinlemesine incelenmesini sağlar.

Romanı küresel edebiyat açısından zaman, mekân ve karakterler olarak incelediğimizde roman 1974-2010 arası Kıbrıs ve Londra’da geçmektedir. Hikâyenin Kıbrıs ve Londra olmak üzere birden fazla ülkede geçmesi ve 1974-2010 gibi geniş bir zamanı kapsamaması küresel edebiyatın geniş sınırlarına uygun bir özelliktir. Romanın karakterlerine baktığımızda ise karşımıza köklerini Kıbrıs’ta salmış ancak daha sonra yurdundan edilmiş konuşan bir İncir Ağacı, Kıbrıs’ta doğup büyüyüp Londra’ya göçmek zorunda kalan Kıbrıs Rum’u Kostas Kazantzakis, Kıbrıs Türk’ü Defne ve ikisinin Londra’da doğan kızları Ada Kazantzakis çıkmaktadır. Farklı milletlerden olan Kostas ve Defne’nin aşkı, küresel dünyada birçok sınırın kalktığı gibi aşkın da sınırının kalkması bakımından önem taşımaktadır. Bu farklılıkların aşkı sonucunda İngiltere’de dünyaya gelen 16 yaşındaki Ada Kazantzakis ise ne babasının Rumcasını ne de annesinin Türkçesini konuşabilen, adından da anlaşılacağı gibi küreselleşen dünyanın kalıpları olmayan, melez çocuğudur. Ada, adeta küreselleşmenin öznesi olan yeni nesli temsil eder. Londra’da büyüyen ve hem Rum

hem Türk kökenleriyle bağ kurmaya çalışan Ada, kimlik arayışının küresel düzeyde nasıl bir anlam taşıdığını gösterir. Ada'nın çelişkili duygu durumları ve geçmişi anlamlandırma çabası, modern dünya vatandaşlığının getirdiği zorlukların altını çizer. Ada, küreselleşme çağında bireyin ne şekilde çoklu kimliklere sahip olabileceğini ve bu kimliklerin birbirleriyle çatışması durumunda nasıl bir yük yarattığının örnek bir öyküsüdür. Onun perspektifinden, nesiller arası travma aktarımının bireysel ve toplumsal boyutları gözler önüne serilir. Romanımızın bir diğer başkahramanı olan İncir Ağacı ise kendi ağzından kendi hayat hikâyesini bizlere anlatan kanlı canlı bir karakterdir. Romanın belki de en dikkat çekici karakterlerinden biri olan İncir Ağacı, insanî olmayan bir varlığın anlatıdaki aktif rolünü ortaya koyar. Bu ağaç hem bireyler arası bağların hem de insanlar ile doğa arasındaki derin ilişkilerin bir temsili olarak öne çıkar. Küreselleşme çağında çevreye verilen zararın etkilerini ve bu etkilerin insanlar üzerindeki yansımalarını dile getirir.

Roman, Kıbrıs'ın tarihsel ve siyasi trajedilerini merkezine alarak; aidiyet, kimlik, travma, çevre ve doğa-insan ilişkisi gibi temalar üzerinden küresel romana özgü bir anlatı kurar. *“Kayıp Ağaçlar Adası”*, Kıbrıs'ın bölünmüş ve çatışmalı tarihini şahsî hikâyelerle iç içe örer. Kıbrıs'ta 1974'te yaşanan olayları, Rum ve Türk toplulukları arasındaki etnik gerilimleri ve bunların bireyler üzerindeki etkilerini anlatırken bu trajediyi evrensel bir kayıp ve özlem hissiyle sunar. Kolektif belleğin bir parçası olan bu tarihsel olaylar, ulusal bir bağlamın ötesine geçerek okuyucuyu farklı ülkelerin benzer deneyimleriyle bağlantı kurmaya davet eder. Şafak, bu tarihsel anlatının merkezine bireylerin seslerini yerleştirerek ulusal ve etnik kimliklere özgü acıları küresel insanlık deneyiminin bir parçası olarak yeniden tanımlar. Romanın en dikkat çekici tematik yeniliklerinden biri, doğanın ve çevrenin bir anlatı kahramanı olarak kurgulanmasıdır. Anlatının büyük bölümü, Kıbrıs'ta bir incir ağacının bakış açısından aktarılır. Bu yenilik, insan-merkezli bir hikâye anlayışından uzaklaşarak insanın doğa ve çevreyle olan ilişkisini vurgular. Şafak, küresel iklim krizi ve insan faaliyetlerinin doğaya verdiği zararları, incir ağacının sessiz tanıklığı üzerinden dile getirir. Bu bağlamda, roman insanoğlunun dünyaya olan etkisinin en üst düzeylere çıktığı Antroposen Çağı'nın küresel kaygılarına seslenir ve bireysel hikâyelerle ekolojik bilinci birleştirir. Örneğin İncir Ağacı'nın ağzından verilen şu sözler küresel edebiyatın ana temalarından olan göçmenliğe vurgu yapması açısından önemlidir:

Birinci nesil göçmenler kendilerine has bir türdür. Çoğunlukla bej, gri veya kahverengi tonlarından giyinirler. Göze batmayan renkler... Hem hayatın onlara verdiği şanslar için sonsuz müteşekkirdirler hem de koparılanın yara izlerini taşırlar ve her zaman garip hissederek kendilerini; tıpkı araba kazası atlatmış insanlar gibi, sözü edilmeyen tecrübeler ayırır onları diğerlerinden (Şafak, 2023: 41).

Romanın “Sınıf” adlı bölümünde Ada için kurulan *“Bir zamanlar dinlediği bir vaazı hatırladı ya bir kilisede olmalıydı ya da bir camide, zira çocukluğunun farklı dönemlerinde, pek uzun süre olmasa da her ikisine de gittiği olmuştu”* (Şafak, 2023: 44) cümleleri ise küresel edebiyatın kozmopolit karakterlerine uygun bir ifadedir. Daha önceki yıllarda ve romanlarda görülmeyen ancak küresel edebiyat anlayışı içerisinde önemli bir yer tutan cinsel kimlik ve yönelim teması, romanın “Yalnızlık” başlığını taşıyan bölümünde Defne'nin kızı Ada'ya hoşlandığı kişinin adını sorarken *“Oğlanın... veya kızın... senin böyle hissetmene neden olan salağın adı ne?”* (Şafak, 2023: 117) şeklinde kurduğu cümlesiyle karşımıza çıkmaktadır. Yine romanın kahramanlarından olan Türk Yusuf ve Rum Yiorgos için *“Tanrı biliyordu ya bir Türk'le bir Rum'un birbirlerine âşık olduğunu görmekten hiç hoşlanmayacak yeterince insan vardı bu adada ama o çift bir de eşcinselse sayı muhtemelen dörde katlanırdı”* (Şafak, 2023: 178) sözleriyle eşcinsel bir çift olduğunu öğrendiğimiz Yusuf ve Yiorgos da küresel edebiyat romanının bu temasına örnektir.

Yerel olanı bütün bir dünyaya anlatma amacı da güden küresel romancımız, romanın İncir Ağacı'nı konuşturduğu bir bölümünde bunu şu sözlerle gerçekleştirmiştir:

İşte bu yüzden; muskalarla ve otlarla, fısıltılarla ve tuzlarla, tanrıların veya gezgin ruhların gönlünü almaya çalışıyoruz hep ama onlar da inanılmaz derecede kaprisliler. Kadın, erkek, genç, yaşlı, kuzeyli, güneyli demeden bütün Kıbrıslılar –ister mati desinler ister nazar- kemgözden aynı şekilde korkarlar. Kolyelere, bileziklere mavi camdan boncuklar takarlar, evlerinin girişine asarlar, arabalarının konsollarına yapıştırırlar, yeni doğan bebeklerinin beşiklerine bağlarlar, hatta gizlice iç çamaşırlarına iğnelerler ve bununla da yetinmez, bir de havaya tükürerek, toplayabilecekleri bütün korumayı seferber etmeye çalışırlar. Sağlıklı bir bebek veya mutlu bir çift görünce, daha iyi bir iş bulunca veya fazladan para kazanınca da tükürür Kıbrıslılar; mest olunca, çok üzülünce veya afallayınca da yaparlar aynısını (Şafak, 2023: 154).

Küresel romancının yargılamayan, çatışmadan kaos değil sentez çıkararak, keskin köşeleri olmayan, kalıp düşünceleri olmayan, esnek olan ve dünyaya geniş bir açıdan bakan tutumu romanda İncir Ağacı'nın ağzından "En iyisi tüm toplu inançlardan ve kesinliklerden biraz uzak durmak diye kendime hatırlatırım her zaman" (Şafak, 2023: 220) cümleleriyle kendini gösterir.

Romanda yerel olanın küresel beklentilere göre dizayn edilmesi anlamına gelen "küyerelleşme" kavramına örnek olarak da "Ee, modern dünya. Herkes meşgul. Bazen acelen oluyor, tütsü yakacak zamanın olmuyor. Ya da serpecek tuz bulamıyorsun. Ya da kibar insanlarla beraber olduğun için tüküremiyorsun. Bu uygulama hepsini yapıyor senin için" (Şafak, 2023: 268) cümleleriyle açıklanan dijital tütsüyü görmekteyiz.

Sonuç olarak "*Kayıp Ağaçlar Adası*" adlı romanı incelediğimizde romanın ilk olarak İngilizce yazılıp sonra Türkçeye çevrilmesinin çok dilliliğe ve çok kültürlülüğe uygun olması, roman karakterlerinin Rumca, Türkçe ve İngilizce dillerinin içinde aynı anda olması, romanın küresel sorunların önemli meselelerinden olan bir göç ve göçmenlik hikayesi olması, farklı milletlerden olan karakterlerin yaşadıkları aşk; Rum, Türk ve İngiliz kültürünün içinde yaşamını sürdüren kozmopolit karakterler, yerel olanın küresel anlatılması yani küyerelleşmeye dair roman içinden örnekler, küresel romancının yargılamayan, çatışmadan kaos değil sentez çıkararak, keskin köşeleri olmayan esnek olan ve dünyaya geniş bir açıdan bakan tutumu karşımıza çıkmaktadır. Elif Şafak, tüm bunların ışığında bu romanında küresel edebiyatın önemli bir temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok dillilik, kültürler arası etkileşim ve evrensel temalar yazarın eserlerini küresel bir bağlamda değerlendirmemize olanak tanımaktadır. Tüm bu özellikleri içermesi de romanın küresel edebiyat için iyi bir örnek olmasına imkân sağlamaktadır.

4. SONUÇ

20. yüzyılın sonlarından itibaren ivme kazanan küreselleşme süreci; edebiyatın ekonomik ve kültürel boyutları arasında yeni gerilimler yaratmış, yerel ile küresel olanın iç içe geçtiği melez anlatılar ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak küreselleşmenin edebiyat üzerindeki etkisi, sadece ekonomik ve kültürel alanlarla sınırlı kalmayıp edebî üretimin temel dinamiklerini de dönüştürmüştür. Türk edebiyatı da bu dönüşümden bağımsız düşünülemez. Osmanlı'dan günümüze uzanan modernleşme süreçleri; Batı edebiyatı ile kurulan etkileşimler ve ulus ötesi anlatı tekniklerinin benimsenmesi, Türk edebiyatının küreselleşme ile imtihanını şekillendiren önemli unsurlar olmuştur. Bu süreçte ulusal edebiyatın sınırlarını aşan ve küresel bağlamda değerlendirilebilecek eserler ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada incelenen İzzet Melih Devrim, Halide Edib Adıvar, Nedim Gürsel, Orhan Pamuk ve Elif Şafak gibi yazarların eserleri; Türk edebiyatının ulus ötesi açılımlarını anlamak adına kritik bir perspektif sunmaktadır. Söz konusu eserler, hem küreselleşmenin edebî üretim üzerindeki somut etkilerini hem de yazarların küresel anlatı formlarına nasıl uyum sağladığını ortaya koymaktadır. Retrospektif bir bakış açısıyla ele alınan bu eserlerde; küreselleşmenin anlatı yapısına, karakter kurgusuna, zaman ve mekân kullanımına, dil ve üsluba nasıl yansıdığı analiz edilmiştir. Bu analizlerde İzzet Melih Devrim'in *Tezat* ve Halide Edib Adıvar'ın *Sinekli Bakkal* romanları, Osmanlı modernleşmesi bağlamında Doğu-Batı ikilemini ve kimlik çatışmalarını merkeze alarak küreselleşme öncesi dönemde modernleşme süreçlerine nasıl yanıt verildiğini gözler önüne sermektedir. Bu eserlerde Batılı anlatı tekniklerinin geleneksel anlatım formlarıyla birleştiği görülmekte, karakterlerin iç çatışmaları ulusal edebiyatın küresel edebiyatla olan ilişkisini simgesel düzeyde temsil etmektedir. Nedim Gürsel'in *Şeytan Melek ve Komünist* romanında küreselleşmenin ideolojik etkileri öne çıkarken bireyin modern dünya içindeki kimlik mücadelesi edebiyatın sosyopolitik boyutunu görünür kılmaktadır. Orhan Pamuk'un *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı romanı ise, küreselleşmenin kent mekânı üzerindeki etkilerini bireysel bir hikâyeye çerçevesinde ele alarak, İstanbul'un dönüşümünü küresel kapitalizmin yarattığı sosyal hareketlilik bağlamında tartışmaktadır. Elif Şafak'ın *Kayıp Ağaçlar Adası* ise küreselleşmenin edebiyat üzerindeki bir başka etkisini, çok kültürlülük ve göç anlatıları üzerinden ele almakta farklı kültürel anlatıların iç içe geçtiği kozmopolit bir edebiyat anlayışını temsil etmektedir.

Geldiğimiz noktada, Türk edebiyatının küreselleşme karşısındaki konumunu anlamak yalnızca ulusal edebiyatın dönüşümünü değil, aynı zamanda dünya edebiyatı içindeki yerini de değerlendirmek açısından önem taşımaktadır. Küresel edebiyatın sunduğu imkânlar ve beraberinde getirdiği riskler, edebiyatın geleceği açısından önemli tartışma alanları yaratmaktadır. Bu nedenle, ulusal edebiyat ile küreselleşme arasındaki etkileşimi daha derinlemesine inceleyen çalışmalar hem edebiyat tarihini hem de edebî üretimin geleceğini anlamak adına büyük bir değer taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Adıvar, H, E. (2022). *Sinekli Bakkal*. Can Yayınları.
- Balcı, Y. (2023). Bir küresel Türk edebiyatı var mıdır? *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, 2 ,209-221.
- Demir, F ve Uzunyol, N. (2024). *Küresel edebiyat*. Grafiker Yayınları.
- Devrim, İ. (2016). *Tezat*. Kültür Ajans Yayınları.
- Gürsel, N. (2011). *Şeytan, Melek ve Komünist*. Doğan Kitap.
- Kirsch, A. (2019). *Küresel roman: 21. yüzyılda dünyayı yazmak* (A. Yılmaz, Çev.). Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Kul, E. (2016). *İzzet Melih Devrim'in eserleri*. Kültür Ajans Yayınları.
- Pamuk, O. (2019). *Kafamda Bir Tuhaflık Var*. İletişim Yayınları.
- Sönmez, B. (2019). Bir dünya edebiyatı var mı? *Notos*, 77(1), 24-44.
- Şafak, E. (2023). *Kayıp Ağaçlar Adası*. Doğan Kitap.
- Türk Diyanet Vakfı. (2009). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Türk Diyanet Vakfı. Cilt 37, 248-249.